

Prof. Shlomoh Z.Havlin

Talmud Department

Information Studies & Bibliography Department

Editor of 'AleI Sefer'

Bar Ilan University

פרופ' שלמה ז' הבלין

המחלקה לתלמוד

המחלקה ללימודי מידע וספרנות

ועורך 'עלי ספר'

אוניברסיטת בר אילן

בס"ד, י"א בתשרי תשנ"ז (12 באוקטובר 1997)

לכבוד

פרופ' אליהו ריפס

המחלקה למתימטיקה

האוניברסיטה העברית

ירושלים

מר דורון ויצטום

האגודה למחקר תורני

בית וגן

ירושלים

פרופ' ריפס ומר ויצטום היקרים והנכבדים מאד,

1.1 הבאתם לידיעתי העתק ממכתבו של פרופ' מנחם כהן מהמחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר אילן לד"ר דרור בר נתן, מב' באלול תשנ"ז, במכתב זה משיב כהן לשני עניינים שנשאל עליהם. השני הוא: "דעתי על הקריטריונים המדעיים שעליהם נשענת חוות דעתו של פרופ' הבלין מיום טז בחשון תשנ"ז (30 באוקטובר 1996) בנושא בחירת שמות גדולי ישראל לצורך איתורם בטקסט של ס' בראשית לפי שיטת הדילוגים של ר"ר (ריפס, ויצטום, רוזנברג)". מכתבו של כהן מופץ ברבים, והריהו מחייב תגובה והבהרה.

2.1 'דעתו' של פרופ' כהן, לדברי עצמו, חסרת כל בסיס מדעי בנושא זה, ואף אינה מתיימרת לכך, ואין בה אלא קושיות, ספיקות והצעת אפשרויות אחרות, מסברה בעלמא. נשאלת השאלה מדוע לא ציין כהן עובדה זו. מדוע לא הבהיר שקושיותיו אינן נשענות ואינן מבוססות על כל קריטריון לא מדעי ולא אחר, לא על ידע ולא על מאגרי מידע, לא על שיטה ולא על מתודה, ואינן אלא קושיות וסברות בעלמא. להלן נראה שדבריו של כהן יסודן בתגובה נחפזת, ובדוחק ומן שבו היה שרוי כדבריו, ועל כן לא העמיק בדבר. לא מובן מי ומה דחקהו? ומה היתה הדחיפות בתגובתו, כלום יש בזה משום פיקוח נפש כלשהו?

3.1 מאלף ביותר למשל, כהן מתפלא מאד ('למרבה הפלא...') מדוע לא נכלל מהר"ם מלובלין ברשימות, והוא מצוין בהגנות: 'לא בדקתי מה אורך הטורים שלו באנציקלופדיה לגדולי ישראל [?!]. באמת, יש להתפלא להפך, חוקרים מכריזים על המבחן האובייקטיבי שהשתמשו בו, בא מקשה, שאינו טורח לברר את הנתונים גם לא על ידי שאלה מפי הנוגע בדבר, אומר ומכריז במסגרת חוות דעת מלומדת, ובכוונה להשאיר רושם על הקורא: אכן לא בדקתי אם דוגמה X מתאימה למבחן או לא, אך מדוע לא נכללה?! מה הקושי לבדוק עובדה פשוטה וטריוויאלית זו? האין זו חובה אלמנטרית של חוקר הבא לפרסם התקפה כנגד מחקר אחר?! איזה סמכות מדעית נוכל ליחס לטענה כזו, ולטענות שאינן נשענות אפילו על בדיקה פשוטה ביותר?! אין הן אלא בגדר 'סתם מקשן'! על יסוד קושיות כאלו ובעקבותיהן, באו חוקרים אחרים (אחד מהם אינו קורא עברית, והשני אינו מתמצא באותיות הקטנות), ואינם שואלים ואינם מקשים, הם כבר מסיקים מסקנות ואומרים, הואיל ועשיתם/לא עשיתם כך או כך, גם אנו נעשה כרצוננו, נתפור "מחקר" על פי נתונים שנבחרו מראש, לפי מדת הצלחתם הצפויה, והרי לפנינו 'מחקר'! אין זה אלא משחק, ופרודיה של מחקר. לגבי עצם הדוגמה הבלתי מוצלחת והבלתי משכנעת של מהר"ם מלובלין [צ"ל: מלובלין], כי אחרון מפורסם יותר מאשר מהר"ם מרוטנבורג אע"פ שהוא 'ראשון' ומגדולי חכמי אשכנז - ראה להלן.

4.1 כהן מוסיף עוד 'אבל עצם העובדה שהוא נעדר, מעידה גם על טיבו של מכשיר זה לצורך קביעת הרשימה', הערה זו מעידה על אי הבנת העניין כולו ואי ידיעת תהליך ביצוע המחקר הנידון. אין אנו עסוקים בחלוקת כיבודים לגדולי ישראל (כמו שטעו הטוענים מכיוון אחר, שאנציקלופדיה זו אינה מ'ספרי הקדש', ואין להישען עליה!), ולא בטיב המכשירים, אלא בקביעת מכשיר מכאני אובייקטיבי עבור ביצוע מחקר סטטיסטי, וכלי לבחירת קבוצת אישים באופן אובייקטיבי. מה ממנו יהלוך אם לדעת פרופ' כהן שגה פרופ' מרגליות בכך שלא הקציב למהר"ם מלובלין את

מספר הטורים המגיע לו. האם בשל כך אין אנו יכולים להשתמש במכשיר הזה, שעל אף פגמיו הידועים לי, כמובן, הוא המכשיר המקיף, המודרני, המדעי, המסודר והמיוחד כולו לנושא של תולדות גדולי ישראל שבידינו (זאת אע"פ שכתבתי כשבעים ערכים על גדולי ישראל באנציקלופדיה יודאיקה החדשה, 1977)? במקרה של מהר"ם מלובלין, פרט לעניין אורך הטורים (פחות משלושה ויותר מטור וחצי), הדבר פשוט מאד, תאריך לידתו או תאריך פטירתו אינם מופיעים בערכו, ועל כן לא נבלל! צר לי על שאלות כאלו ועל רבות כמותן, שמאפיינות את קושיותיהם וספיקותיהם של כהן ושל מלומדים נוספים, ועל הצורך בתשובות, שאינן אלא הפניית המקשים לעיון מחדש בכללי המחקר הנידון. היינו מצפים למדה רבה יותר של כובד ראש ולהתייחסות מעמיקה יותר, לעקרונות ולשיטות העבודה שהוצגו כרקע וכבסיס למחקר שלכם.

1.2 פרופ' מק קיי, ד"ר דרור בר נתן ועוריהם (אליק גינדיס, אריה לויטן, ועוד?), פרסמו לאחרונה פרודיה מחקרית באינטרנט (מחקר שלדבריהם תפור מראש). פרודיה זו, האמורה להוכיח שעל ידי בחירת נתונים מראש ניתן להשיג תוצאות מצוינות, מתיימרת ללכת בעקבות העקרונות והשיטות שפירטתי במכתבי למר ויצטום מחשוון תשנ"ז (אוקטובר 1996), וכך גם אמרו לי בפניותיהם אלי (ד"ר בר נתן ומר אריה לויטן). הם טוענים, ללא אמת, שהשתמשו באותם קריטריונים שהנחו את עורכי המחקר הקודם. תחום המחקר הנידון כולל חלקים שאין למק קיי ולבר נתן ידיעה בהם, וממילא גם לא עשו מאמץ מספיק לרדת לעומק העניין, ולהבין את העקרונות והשיטות אל נכון. הם למשל מתעלמים ממה שכתבתי בחוות הדעת שלי מיום 30 באוקטובר 1996, שבחירת הכינויים שלי נקבעה על פי שיקול דעת מקצועי, ועל פי פרויקט השו"ת הממוחשב שבאוניברסיטת בר אילן. איני יכול כאן לפרט את כל הבעיות והקשיים שבקביעת כינויים לסידרה גדולה של חכמים, שלאמתו של דבר אין לפי שעה דרך מכאנית מושלמת לקביעת אלו, אלא על ידי ידע והתמצאות בהיסטוריה היהודית, בספרות העברית ובביבליוגרפיה העברית. למזלנו בקטעים מסוימים של ההתלבטיות ניתן כיום להסתייע בפרוייקט השו"ת הנ"ל, עם מיגבלותיו ולקיוויו המיתדיים עבור מחקרים במדעי היהדות, שאי אפשר לפורטם כאן, ואכמ"ל. בתחומים אלו, שעורכי הפרודיה הנ"ל אינם מתמצאים בהם, השתמשו ב'מומחה' נסתר ועלום שם (הוא הוא כנראה 'בן ישיבה מצוי' שעמד לנגד עיני פרופ' כהן, 'מומחה' שתמה, מי היא הדמות המסתורית 'החיד"א' הנזכרת בחומר... (לקורא הממוצע יש להוסיף כי מקומו של החיד"א בעולם התורני ובמקצוע הביבליוגרפיה, דומה למי שרוצה להביע דעה בפסיקה ולא שמע מעולם על ניוטון); 'מומחה' שממליץ להשתמש בכינויים כגון: 'דוד הקטן', או 'הקטן דוד' עבור ר' דוד אופנהיים, שהם ביטויים שגורים באגרות חכמים, בדומה ל'שלך דוד', או 'בברכה דוד'! 'מומחה' שבחר בכינויים כגון 'ראב"ד שני', 'הראב"ד שני'! ואפשר שהוא ה'מומחה' שגרם לד"ר מק קיי ולד"ר בר נתן להתפלא מדוע ציינו תאריך י"ט בתשרי לפטירת הגר"א, שהלא ידוע שנפטר בג' דחול המועד סוכות שהוא י"ח בתשרי, ולא ידעו שבגלויות יש הבדל ביום בחוה"מ!). מר אריה לויטן בשיחה טלפונית עמי, ביקש את עזרתי בקביעת שמות וכינויים, אלא שלא יכול היה להבטיח לי כי אמנם הוא מעוניין בעריכת מחקר, ולא במציאת נתוני התקפה וערעור מגמתיים. אגב, באותה שיחה טען כי ההתפעלות וההתלהבות מתוצאות מחקרם של ור"ר שהוכיחו חריגות גדולות מההסתברות, בתוצאות שהושגו בדילוגים, אינה מוצדקת, משום שאם נוציא מקבוצת המחקר הסגורה שהצליחה, שמות אחדים, ירדו התוצאות לגבול ההסתברות. ויש לשאול שאלת הדיוט מן הצד, כלום קבוצת מחקר סגורה היא ספקולטיבית, ואפשר להוציא ממנה ולהכניס אליה?!

3.2 לגופה של הפרודיה המחקרית של מק קיי ובר נתן (ולויטן), המגמתית והתפורה מראש, שאינה עומדת בשום קנה מידה מדעי, לא שיטתי, לא הגיוני ולא אמיתי אפילו מבחינת הנתונים העובדתיים הראשוניים, יגיב דורון ויצטום בפרוטרוט, כאן ברצוני להגיב על 'טענותיו' של פרופ' כהן, שיש בהן התאמה חשודה עם יישום העיוותים, הסילופים ותפירת התוצאות המוכנות מראש, בידי מק קיי, בר נתן (ולויטן), תוך הסתמכות על טענות כשל כהן.

1.3 **הבסיס המדעי והעקרוני:** שלילת הבסיס המדעי מהעקרונות שהשתמשו בהם, לדבריו, היא משלוש סיבות: 1. העקרונות שנקבעו הם שרירותיים, ואפשר להציע אחרים (שכמובן יהיו גם הם שרירותיים...). 2. אי אפשר לקבוע עקרונות בנושא של שמות וכינויים והכרעה בין הוורסיות. 3. הבחירה אינה עקבית והיא מלאה סתירות.

2.3 נפתח בטענה מס' 3, שנראית כהאשמה חמורה בסתירות ובחוסר עקביות. צר לי לקבוע שעל אף דבריו של כהן, לא מצא אף דוגמה לסתירה ולהעדר עקביות בעקרונות שבמכתבי. שתי הדוגמאות שציין (2 - א וב) אינן אלא פרי אי הבנה. בסעיף 2 (א), הוא מקשה שעקרון 'הכינוי הנהגה' אינו מיושם בכל מקרה. הוא טוען שהכינויים: מהרימ"ט, המהרמ"ז, א"ח הע"ר, אינם כינויים כתובים ואינם כינויים נהגים, ואע"פ שהשתמשו בהם, טענה זו נשענת, כמו

במקומות נוספים, על אי ידיעתו של 'בן ישיבה מצוי' (האם זהו הקריטריון המדעי החלופי שהוא מציע...), והאם כוונתו ליועץ המסתורי לענייני יהדות וספרות יהודית, של מק קי ובר נתן, מר אריה לויטן, שאי ידיעתו אינה מוכיחה כלום).

1.4 **עקרון 'הכינוי הנהגה'**: כהן אינו מבחין בין 'כינוי נהגה', ובין 'כינוי נפוץ', ואין בהכרח קשר ביניהם. בין הכינויים הנהגים הללו, יש שנתפשטו ונתקבלו עד שהחליפו לעתים לגמרי את שמות החכמים, כגון הרמב"ם, או הראב"ד, או המהר"ל, המהר"ל מפרג או הגר"א, ויש שהכינויים משמשים יחד עם השמות, ולא נתפשטו באופן מובהק. יש שהם ראשי תיבות בלבד, ואינם ברי הגייה כלל, כגון ב"י (ולכן הקיצור 'הב"י' שצוין על ידי כהן, אע"פ שהוא קיצור נפוץ מאוד אינו כינוי!), שר"ע, שר"ח, פת"ש, קצוה"ח, דרו"ח, ועוד. הכינויים שצוינו לעיל (מהרימ"ט, מהרמ"ז, א"ח הע"ר), ניתנים להגייה ונהגים (במיוחד מצוי הדבר אצל חכמי המזרח, רבנים, פוסקים מורי הוראה, דיינים וראשי ישיבות, ולא דווקא 'בן ישיבה מצוי', הכינוי מהרימ"ט נכנראה להבחין בינו ובין מהרי"ט = ר' יוסף טייטאצקאן), ואין כל חשיבות לידיעתו או אי ידיעתו של 'בן ישיבה מצוי' בעניין!

2.4 טענתו של כהן, שיכל הכרעה בדבר בחירת כינוי זה או אחר לצרכי שיטת הדילוגים ופסילת כינויים אחרים תהיה בהכרח שרירותית..., ואשר על כן מה שהחלטתי לבחור אך את הכינויים הנהגים, אין לה שום תוקף מדעי - אינה הגיונית כלל, והלא הוא עצמו הבחין בין שמות שניתנו לאדם מלידה שהם היציבים ביותר, ובין כינויים שהשתלטו והחליפו את השם המקורי, ובין כינויים שלא השתלטו ולא החליפו את השם המקורי. בהמשך לכך ניתן להבחין בנקל שההבדל בין כינוי נהגה לקיצור של ראשי תיבות בלבד, אינו מצב בחירה, אלא הבדל עקרוני ברור בין כינוי ובין קיצור שאינו כינוי.

3.4 לגופה של הפילוסופיה הזו, השאלה מהו השם האמיתי של האדם, זה שניתן לו או השם שאחרים קוראים לו, הוא נושא לדיון ארוך ונתון במחלוקת של גדולי ההוגים בפרשנות התורה ובהגות היהדות, למן פירוש מעשיו של אדם הראשון שקרא שמות לכל (בראשית ב כ: ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו), ועד לדעת חז"ל, הרמב"ם, המאירי, ר"י אברבנאל, וניתוח הלכות כתיבת השמות בגט ובכתובה, כמבואר בספרי הפוסקים ובשו"ע אה"ע. הוא תלוי בהגדרות השמות הקבועים, השמות המזדמנים ('המכונה', 'דמיתקרי', 'דאיתקרי', 'דמיתקריא', 'דאיתקריא', 'דידיע' וכיו"ב), השמות הכפולים ועוד כיו"ב (הרחבתי בדיון זה בהרצאתי על נושא זה, בכנס השנתי השני של האגודה הישראלית לגניאולוגיה (תשנ"ו). ההבחנה שקבעתי לבקשת מר ויצטום בשעתו, לנקוב בכינויים המתועדים של שמות החכמים שנבחרו בשיטה אובייקטיבית לצרכי המחקר שתכנן, היא לדעתי ההולמת ביותר את הפרשנות, הקביעות ההלכתיות, והיחס המקובל בצבור לשמות ולכינויים, ואינה עניין לקביעה מחקרית לגבי מהות השמות.

1.5 **כללי הלשון כמנחים**: לגבי ה'סתיירה' השניה בסעיף 2 (ב) בעניין 'עקרון נוהג הלשון העברית', שמצא, מקשה כהן 'במה שונה 'הר"י טראני' או 'הר"י עמדין' (יידוע של צרוף מלים) שהוכנסו לרשימה, מן 'הבית יוסף' (בה"א הידיעה) שלא הוכנסה התשובה פשוטה, שאכן הן שונים ושונים. דוגמאות אלו אינן שייכות לנוהג הלשון העברית ואינן 'יידוע של צרוף מלים', כדבריו. כך פירושן: 'הר"י טראני' - הרב רבי יוסף טראני, ו'הר"י עמדין' - הרב רבי יעקב עמדין, או הרב יוסף טראני, והרב יעקב עמדין (כנראה תוצאה מהנוהג לכתוב מה"ר = מורנו הרב, או מהר"ר = מורנו הרב רבי), נכון שיש לפסול 'אפילו ביתר שאת' את 'עצם הצירוף של ה"א הידיעה עם שם או כינוי פרטי שהרי אין לידיע את הידוע', תל כן אין לכלול שמות פרטיים עם ה"א הידיעה, והיכן מצא שכללנו מקרה כזה. הדוגמה: 'הרמב"ם' כמובן אינה מן העניין, שכן פירושה: הרב רבי משה בן מימון, ועוד, זוהי צורה של כינוי שיכול לקבל ה"א הידיעה, כמו הכינויים: 'המהר"ם' (שאינו 'שם פרטי' ולא 'כינוי פרטי', אגב, לא הבנתי מה זה 'כינוי פרטי' אם כוונתו למקרים כמו 'זעשיל', 'מענדל' 'פיביל' וכיו"ב, נכון הדבר שאין ליידעם, ובאמת אין כינויים כאלו מצויים כלל בעבודה הנידונה), 'הגר"א', 'הגר"ז', שמיידעים את התארים: 'מורנו', 'גאון' וכיו"ב, ומייחדים את החכם הזה מאחרים בעלי כינוי דומה.

2.5 הטענה - שאין אפשרות לבחור, לברור ולהכריע בין אפשרויות, ואין להשתמש בכללי הדקדוק, משום שתורת הדקדוק אינה דיסציפלינה מדריכה אלא דסקריפטיבית, המתארת את התופעות בלשון אך אינה מכוננת אותן, היא במקרה שלנו - מוזרה. מהבחינה העקרונית אף דעתי כך לגבי 'תורת' הדקדוק, ושלא כניהוגם של רבים ממורי הדקדוק והמדקדקים המקצועיים, שפיהם מלא בהוראת איסור והיתר בלשון, וכשם שנכשלו בזה 'חכמי הלשון' המודרניים, בתקופת ההשכלה, שניסו לעקור מן הסיודור למשל את כל הצורות שאינן מתאימות לכתוב המקראי שלדעתם הוא היחיד הכשר, ולא הכירו בכך שמוצאן בלשון חז"ל, שהיא לשונה של התפילה, כפי שתיאר חנוך ילון במבואו לניקוד

המשנה, ואין להאריך בזה כאן. בענייננו שונה הדבר, הלא אנו מבקשים לערוך בדיקות במקרא, במלותיו ובאותיותיו ובדילוגי אותיותיו, ומה מתאים יותר ונכון יותר מאשר להשתמש בכתוב המקראי. ובמיוחד, שכך קבע באופן אפרורי הבלשן מר יעקב אורבך ז"ל שהתייעצו עמו בענין זה. הדעה הרווחת כיום, התומכת בחופש שאנו רשאים לנהוג בלשון, היא משום שסוף סוף כתוצאה ממחקריהם של ילון, אפשטיין, ליברמן ועוד, אנו מכירים בכשרותם של הניבים ההיסטוריים של העברית הבתראית, כגון לשון חז"ל א', לשון חז"ל ב', הלשון הרבנית של ימי הביניים (המסתערת או האירופית).

3.5 בשונה מהמקרה עם מהר"ם מלובלין, הרי שבמקרה של הר"י קארו/קרו, מהר"י קארו/קרו, טרח כהן ובדק בפרוייקט השו"ת ולא מצא שם את הכתיב קרו, ומתפלל מנין לקחתיו. עניין זה אינו קשור בתוצאות בדיקותיי, אלא שייך לכלל שבו נהגו ור"ר, על פי ייעוצו של הבלשן מר יעקב אורבך ז"ל, שקבע את הכללים הדקדוקיים שבהם הם נקטו.

1.6 **האמינות והקביעות האובייקטיביות:** הנני בטוח שפרופ' כהן אינו מתכוון לומר, על אף קושיותיו, שבחתי את הכינויים, על פי תכנון מראש, ועל פי קונספירציה ביחד עם ור"ר, בידיעה מראש כי בחירה זו תסייע להצלחת מחקרם של ור"ר, דברים שאינם נכונים באופן מוחלט. אם אמנם השימוש בשם 'קרו' תמוה, משום שאינו מופיע כלל בפרוייקט השו"ת, מסתבר שגם אני לא יכולתי לטעות ולחשוב שאכן הוא כן מצוי בפרוייקט השו"ת. הרושם שנוצר מדברי כהן כי בחירה זו היתה מניפולציה מתוכננת, גם הוא תמוה, הרי היה עלי לחשוב שבחירת דברים שאינם קיימים, כמו שאר הטענות במכתבו של כהן, שהן כה טריוויאליות, משאירה עקבות ברורים, והוכחות נחרצות לחוסר אובייקטיביות ותפירת תוצאות שיתאימו למחקר, ואדם צריך להיות שוטה כדי לעשותן. הייתי מצפה שפרופ' כהן בנדיבותו, בהעלותו יסודות לחשדות כאלו, שבגללן מרשים לעצמם פרופ' מק קי, ד"ר דרור בר נתן ועוזריהם (כגון מר אריה לויטן), לעשות בפירוש ולכתחילה 'מחקר' מדומה ומבוים כזה על ספר מלחמה ושלוה של טולסטוי, שעשוי מראש על ידי בחירת האובייקטים שנבחנו מראש כי יצליחו, היה משאיר לי קצת יותר מקום לתחכום, ולניסיונות מוצלחים יותר של הסוואת המניפולציות.

2.6 אציין, כי ההיכרות האישית ביני וביני פרופ' ריפס היתה לראשונה בהודמנות שנשא את הרצאתו על נושא הדילוגים בספר בראשית, בבית ועד לחכמים, של מר מאיר ברכפלד, שנים אחדות לאחר פרסום מחקרם. אז, ורק אז למדתי על הפרטים שבמחקרם, שבשעתו כשיעצתי לכם, לא הייתי מצוי בהם כלל. אף עתה איני בקי בשמות ובכינויים ש'הצליחו' או ש'לא הצליחו', אלא עד כמה שהנני שומע עליהם מפני דורון ויצטום לצורך כתיבת מכתבי זה. אף עם מר ויצטום לא היתה לי היכרות אישית כל שהיא. בנוסף לכך שנושא הקדמים והדילוגים לא היה בתחום עיסוקי, ולא קראתי עליהם יותר מאשר כל אדם שמתעניין במה שמתחדש בעולם. מר ויצטום פנה אלי לראשונה בבקשה לבדוק את שמות החכמים שנקבעו לצורך המחקר, ולצין מהם הכינויים הנוספים שיש לשמות החכמים הללו. לעניין דלעיל מעיר לי מר ויצטום כי הקיצור 'הר"י טראני' שהזכיר כהן, אינו נמצא כלל ברשימה! וכן שכל הביטויים מסוג 'הבית יוסף' שעליהן מערער כהן, השייכים לרשימה הראשונה אינם מופיעים כלל בדילוגים שווים בספר בראשית, ולכן לא היה לעקרון זה שקבעתי שום השפעה על תוצאות מחקרם. לו ביקשתי לערוך מניפולציות מוקדמות, כי אז מוטב היה לא להיכנס כלל לקביעת עקרון כזה!

3.6 מפי ויצטום למדתי עוד על שמות ועל כינויים שנטען שנשמטו, או שחלו בהם אי דיוקים, וכתוצאה מכך ערך בדיקה חדשה כשהוא כולל את השמות והכינויים שעליהן עוררו קושיות. להפתעתו מצא, שאדרבה ואדרבה, לו הייתי למשל כולל את הכינוי 'הריב"ש' לבעל שם טוב (לא כללתי מפני שהכינוי הזה נמצא בשימוש עבור רבי יצחק בר ששת), היו תוצאות מחקרם משתפר פי 3.24! והוא הדין לסדרה של דוגמאות כאלו, שיפורטו בתשובתו של ויצטום לפרודיה המחקרית של מק קי ובר נתן (ולויטן). עובדה המשמיטה את הקרקע מכל טענה של מגמתיות.

1.7 **עקרון השימוש בכינוי אחד בלבד:** על העיקרון שכינוי יכול לשמש רק לחכם אחד בלבד (כגון מהרש"א וכדו'), מקשה כהן מדוע לא, שהלא לא החלתי אותו עקרון על שמות פרטיים של אדם, שיכולים לשמש ליותר מאחד, 'האם יש הבדל בין שני הסוגים?'. ההסבר פשוט מאד, כדברי כהן בעצמו בראש דבריו, שאכזבו יש ויש הבדל. השם הניתן לאדם הוא היציב ביותר, בניגוד לכינויים שיש בהם סוגים שונים ברמות שונות. היה עליו לזכור את הסברו זה לעניינינו, ומוצא שהסבר זה עצמו הוא הגורם להבחין בין שם פרטי לכינוי. שם פרטי שהוא יציב וקשור לאדם ללא ספק, משמש ליותר מאדם אחד, ואפשר להצליבו עם מידע נוסף, מה שאין כן בכינוי, שכל קיומו הוא הנוהג הרווח

להחיל כינוי מסוים ולחברו עם אדם מסוים, וזה מעניק לו את הקשר. על כן במקרה של כינויים אחדים דומים, העדיפות היא למובהק ביותר ולא לאחרים. למעשה הוחל עקרון זה במקרה אחד, לגבי הבעל שם טוב, שלא כללנו את הכינוי 'ריב"ש', משום שבשם זה ידוע ומפורסם חכם מן הראשונים רבי יצחק בר ששת.

2.7 עוד מוצא כהן סתירה פנימית בשימוש בעקרון זה של שימוש בכינוי אחד בלבד. מלבד עניין הפרסום הוספתי גם אמת מידה של העדפת ראשונים על פני אחרונים, והוא מקשה מה אם 'האחרון' מפורסם יותר מן 'הראשון', והדוגמה שמצא היא ה'אחרון' מהר"ם לובלין [צ"ל: מלובלין] שחיבורו מצוי בהוצאות התלמוד המקובלות והוא מוכר לכל לומד, לעומת ה'ראשון' מהר"ם מרוטנבורג שהוא אמנם 'מגדולי חכמי אשכנז אבל אולי [הדגשה שלי. שז"ה] מצוי פחות בתודעת הלומדים'. המבחן לקביעתו זו [על אף ה'אולי'...] נשען על 'תלמיד ישיבה מצוי', שנשאל אותו מי הוא המהר"ם. יש לתמוה האמנם שאל כהן שאלה זו, או הסתפק בידיעותיו של אותו 'בן ישיבה מצוי' שהוא היועץ המסתורי של שואליו (אריה לויטן)? לגוף הדבר, וכדי להבין את האבסורד שבטענה זו, עלינו להבהיר מעט במי מדובר. רבי מאיר מרוטנבורג, המהר"ם, הוא גדול המשיבים האשכנזיים ואבי הפסיקה האשכנזית, שנקבע ומצוי לפנינו בחיבורי תלמידיו ובראשם שלושת הגדולים: הרא"ש, המרדכי, ובעל הגהות מיימוניות, שמיוזג את תמצית לימוד תוספות רבותינו הצרפתים ותוספות חכמי אשכנז, והם עיקר ההלכה. מהר"ם נחשב על ידי חכמי אשכנז כ'בתרא', שיש לפסוק כמותו נגד כל הפוסקים שלפניו. אין לומד שלא נפגש בתורתו של המהר"ם ובפסקיו. מצד שני עיקר השימוש בחידושי המהר"ם מלובלין, על אף שנדפסו עם התלמוד, הוא אולי אצל 'תלמיד חדר מצוי'. בני ישיבות בדרך כלל אינם לומדים תלמוד בעזרת חידושים אלו (בניגוד לחידושי המהר"ש"א, שאכן פחת הלימוד השוטף והמסודר בהן, אך בתודעת הלומדים ידוע שחידושי חינוניים להבנת התלמוד, וידועים דברי ר"ע איגר והחזו"א בעידוד הלימוד בהן). אריה נוספת, אם בכלל נחוצה כזו, שבספרות ההלכה סתם 'מהר"ם' יהיה אך ורק מהר"ם מרוטנבורג, ואילו מהר"ם מלובלין לעולם יכונה יחד עם 'מלובלין'. בפרוייקט השו"ת יש כמה מאות מופעים של מהר"ם מלובלין, ואלפים רבים של מהר"ם סתם ככינויו של מהר"ם מרוטנבורג.

3.7 ברצוני להדגיש פרט חשוב נוסף. השיטות שנהגתי בהם בבחירת הכינויים לקבוצה השניה ('הרשימה השניה') הן בדיוק אותן השיטות שנהגתי בהן בכינויים של הקבוצה הראשונה ('הרשימה הראשונה'), והכיצד יתכן לחשוב כי נקבעו מלכתחילה כללים ועקרונות שיובילו לבחירה מסויימת ש'תתאים לתוצאות טובות', ברשימה הראשונה, ובה בעת יובילו לבחירה ש'תתאים לתוצאות טובות' גם ברשימה השניה? והלא לשם כך הציע בזמנו פרופ' דיאקוניס, לערוך מחקר נוסף על רשימה שניה, ושיבוצע המחקר באותם כלים, שיטות ועקרונות כמו שעשו לגבי הראשונה.

4.7 לסיום, חבל שפרופ' כהן לא הבחין בין ויכוח תיאורטי על שמות ועל כינויים, על הכרעות ועל החלטות וכל כיוצא בזה, לבין הנידון שעומד בפנינו, כאן. כל דבריו אינם רלבנטיים כלל וכלל לדיון. דבריו של פרופ' כהן נוגעים לשאלה אם ניתן לקבוע מה שקבעתי באופן מדעי-מחקרי-היסטורי, אך אין לזה כל עניין ולא השפעה, על קביעות שקבעתי א-פריורי, בלא כל תיאום עם עורכי המחקר הסטטיסטי, ושעל פיהן ערכו את מחקרם. מכאן גם שהסתמכותם של ברנדן מק קי ודרור בר נתן בפרודיה שפרסמו באינטרנט, על מכתבו של פרופ' כהן שכאילו נאמר בו משהו לגבי "חוסר אובייקטיביות" בעבודתי, הוא במקרה הטוב הטעיה (בכך שהשתמשו בביטוי 'אובייקטיביות' במקום הביטוי 'מדעיות', וההבדל ברור...), אם כי היא נראית שקרית באופן ברור. פרופ' כהן כתב שאין בנידון שלנו אפשרות של קביעה מדעית, אך לא כתב ולא רמז דבר ולא חצי דבר על עניין האובייקטיביות. גם ההערה באותה פרודיה, שבמכתבי הודיתי בטעויות רבות, אינה מדויקת, אין המדובר בטעויות אלא בקשיים אובייקטיביים, העומדים בפני כל אחד שיבקש לערוך מחקר כזה. הם לא הבינו את הנאמר שם על אופי הכנת המחקר, מכל מקום אין לכך כל השפעה על המחקר עצמו, וההערה לא באה אלא כדי להטעות את הקורא הבלתי מלומד.

בברכה,

שלמה זלמן הבלין

Prof. Shlomoh Z.Havlin

Talmud Department

Information Studies & Bibliography Department

Editor of 'Aleí Sefer'

Bar Ilan University

פרופ' שלמה ז' הבלין

המחלקה לתלמוד

המחלקה ללימודי מידע וספרנות

ועורך 'עלי ספר'

אוניברסיטת בר אילן